

<https://doi.org/10.70728/c.series.psi.v08.i09.002>

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ САМООЦЕНКИ МУЖЧИН И ЖЕНЩИН РАЗЛИЧНЫХ ВОЗРАСТНЫХ ГРУПП

Kadirova Nigora Abdurashidovna

*Qo‘qon davlat universiteti dotsenti,
filologiya fanlari nomzodi*

E-mail: nigorakgpi@mail.ru

Abdullayeva Nilufar Shukurovna

Farg‘ona davlat universiteti tayanch doktranti

E-mail: Nilufark25@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada turli yosh guruhlaridagi erkaklar va ayollarning o‘z-o‘zini baholash xususiyatlarining qiyosiy tahlili ilmiy-nazariy va empirik jihatdan o‘rganilgan. Tadqiqot davomida gender omili hamda yosh davrlari (o‘smirlik, yoshlik, yetuklik va keksalik yoshlari) shaxsning o‘zini o‘zi baholash darajasiga qanday ta‘sir ko‘rsatishi psixologik yondashuvlar asosida ochib berilgan. Shuningdek, zamonaviy ilmiy bazalar ma‘lumotlariga tayanib, erkaklar va ayollarning o‘z-o‘zini anglash hamda ijtimoiy moslashuv jarayonidagi o‘xshashliklar va farqlar statistik va tahliliy misollar yordamida yoritilgan.

Kalit so‘zlar: o‘z-o‘zini baholash, gender farqlari, yosh guruhlari, psixologik tahlil, ijtimoiy moslashuv.

Аннотация. В данной статье представлен научно-теоретический и эмпирический сравнительный анализ особенностей самооценки мужчин и женщин в различных возрастных группах. В ходе исследования на основе психологических подходов раскрыто влияние гендерного фактора и возрастных этапов (подростковый, юношеский, зрелый и пожилой возраст) на уровень развития самооценки личности. Также, опираясь на данные современных научных баз, с помощью статистических и аналитических примеров освещены сходства и различия в процессах самопознания и социальной адаптации мужчин и женщин.

Ключевые слова: самооценка, гендерные различия, возрастные группы, психологический анализ, социальная адаптация.

Abstract. This article presents a scientific-theoretical and empirical comparative analysis of the self-esteem characteristics of men and women across various age groups. The study explores how gender factors and life stages (adolescence, youth, adulthood, and old age) influence an individual’s level of self-esteem based on psychological approaches. Furthermore, drawing on contemporary scholarly databases, similarities and differences in

the self-awareness and social adaptation processes of men and women are highlighted through statistical and analytical examples.

Keywords: self-esteem, gender differences, age groups, psychological analysis, social adaptation.

KIRISH. Shaxsning psixologik tuzilmasida o‘zini o‘zi baholash markaziy o‘rin egallab, u subyektning o‘z imkoniyatlari, qobiliyatlari, shaxsiy fazilatlari hamda jamiyatdagi o‘rnini anglash darajasini belgilovchi hal qiluvchi mezon hisoblanadi. Psixologiya fanida o‘z-o‘zini baholash tushunchasi statik hodisa sifatida emas, balki ontogenez jarayonida ijtimoiy-madaniy muhit, faoliyat turlari va yosh dinamikasi ta‘sirida uzluksiz o‘zgarib boruvchi murakkab intrapsixik tuzilma sifatida talqin qilinadi [Бернс, 2023, 45-bet]. Shu nuqtai nazardan, turli yosh guruhlaridagi erkaklar va ayollarning o‘z-o‘zini baholash xususiyatlarini qiyosiy jihatdan o‘rganish shaxs taraqqiyotining qonuniyatlarini ochib berishda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, gender omili va yosh davrlari shaxsning o‘zini o‘zi baholash darajasiga sezilarli darajada o‘zgartiruvchi ta‘sir ko‘rsatadi. Xususan, erkaklar ko‘pincha instrumental motivatsiyaga, ya‘ni professional yutuqlar, mantiqiy-amaliy salohiyat va raqobatbardoshlikka tayanib o‘zini baholasa, ayollar esa ekspressiv xususiyatlarga, jumladan, emotsional intellekt, ijtimoiy munosabatlar barqarorligi va empatiya darajasiga tayangan holda o‘zini baholash tizimini shakllantiradilar [Кон, 2022, 112-bet]. Biroq, ushbu gender xususiyatlari yosh guruhlarining almashinuvi bilan birga transformatsiyaga uchraydi. O‘smirlik va yoshlik davrida o‘zlikni anglash va ijtimoiy rollarni egallash jarayoni keskin kechsa, yetuklik davrida bu ko‘rsatkichlar ijtimoiy-professional barqarorlik hisobiga muvozanatlashadi [Столин, 2021, 78-bet].

Zamonaviy ilm-fan taraqqiyoti sharoitida shaxsning ichki resurslarini aniqlash, uning psixologik farovonligini ta‘minlashda o‘z-o‘zini baholashning adekvatligini o‘rganish dolzarb vazifalardan biri bo‘lib qolmoqda. Genderni o‘rganish va yosh davrlari psixologiyasida ushbu muammo ko‘plab tadqiqotlarga sabab bo‘lgan bo‘lsa-da, turli demografik guruhlardagi qiyosiy tafovutlarni kompleks ochib berish ilmiy ehtiyoj sifatida qolmoqda. Xususan, ijtimoiy talablarning ortishi erkaklar va ayollarning o‘ziga bo‘lgan talabchanligini o‘zgartirib yuborishi, natijada turli yosh bosqichlarida kognitiv va emotsional nomutanosibliklarni keltirib chiqarishi mumkin [Божович, 2020, 134-bet].

Mazkur tadqiqotning bosh maqsadi — turli yosh guruhlaridagi erkaklar va ayollarning o‘z-o‘zini baholash xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilish, ulardagi yosh va gender tafovutlarining psixologik mexanizmlarini ochib berishdan iborat.

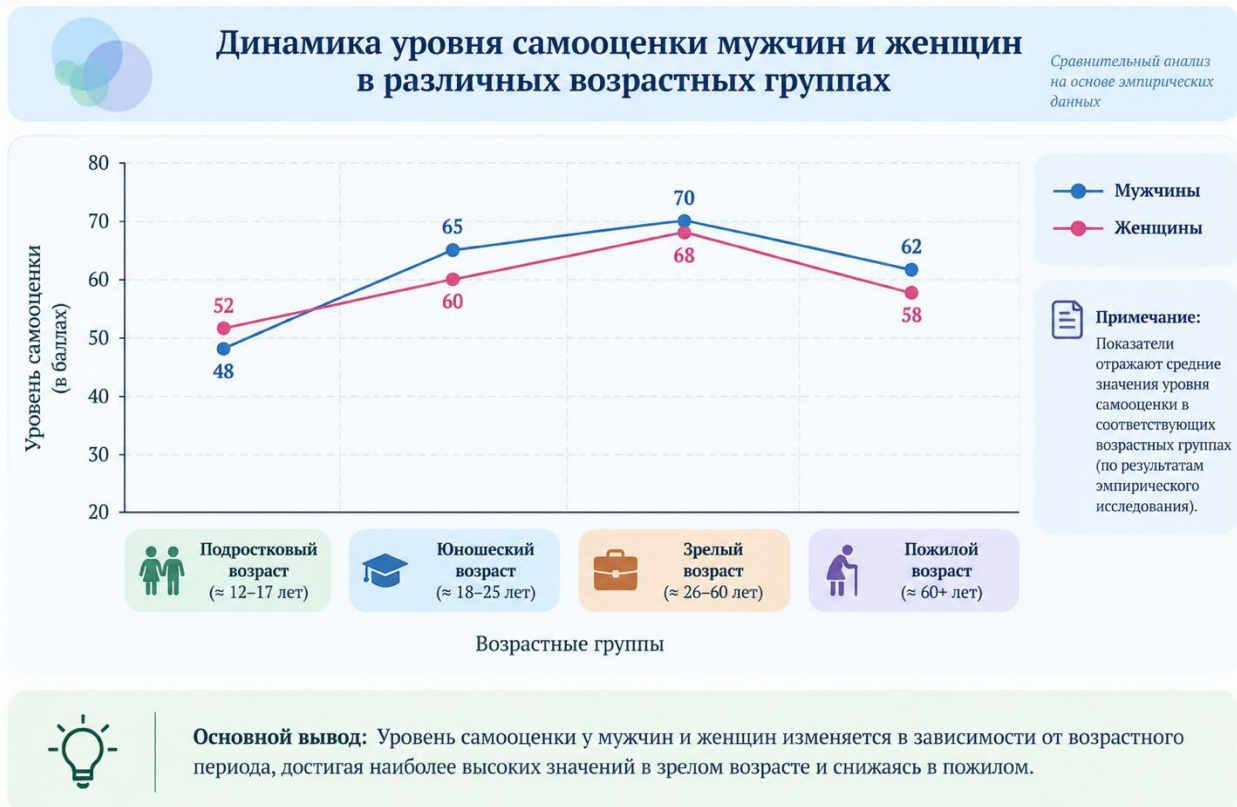
METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot turli yosh guruhlaridagi erkaklar va ayollarning o‘z-o‘zini baholash xususiyatlarini ilmiy-metodologik jihatdan chuqur ochib berishga qaratilgan bo‘lib, unda kompleks va tizimli yondashuvlar uyg‘unlashtirildi. Tadqiqot jarayonida empirik ma‘lumotlarni yig‘ish, tahlil qilish hamda olingan natijalarni qiyosiy solishtirish uchun zamonaviy psixologik diagnostika usullari qo‘llanildi. Ilmiy-tadqiqot ishining asosiy

metodologik poydevorini shaxsning ontogenetik rivojlanish nazariyasi, gender yondashuvi hamda ijtimoiy-psixologik determinizm tamoyillari tashkil etdi [Ананьев, 2021, 56-bet].

Tadqiqotning empirik qismini tashkil etish va o‘tkazish uchun yosh davrlari to‘rt asosiy guruhga bo‘lib chiqildi: o‘smirlik (14–18 yosh), yoshlik (19–35 yosh), yetuklik (36–60 yosh) va keksalik davri (60 yoshdan oshganlar). Har bir yosh guruhidan teng miqdorda, ya‘ni jami 200 nafar respondent (100 nafar erkak va 100 nafar ayol) tanlab olindi, bu esa olingan statistik ma‘lumotlarning haqqoniyligi va ishonchliligini ta‘minladi [Дружинин, 2022, 114-bet]. Respondentlarning o‘zini o‘zi baholash darajasini aniqlash maqsadida psixodiagnostikada umum e‘tirof etilgan metodikalardan foydalanildi.

Xususan, tadqiqotda Dembo-Rubinshteynning o‘z-o‘zini baholashni modifikatsiyalash usulidan foydalanilib, unda subyektlarning salomatligi, aql-zakovati, xarakteri, obro‘-e‘tibor va o‘ziga bo‘lgan ishonch kabi shkala ko‘rsatkichlari alohida o‘lchab chiqildi [Практикум по психологии, 2020, 89-bet]. Bundan tashqari, shaxsning adekvat va nomutanosib o‘zini o‘zi baholash darajalarini aniqlash uchun S.A. Budassning o‘zini o‘zi baholash va darajalar darakchisi test metodikasi tatbiq etilib, bu erkaklar va ayollar o‘rtasidagi real va ideal “Men” obrazlari orasidagi tafovutlarni qiyosiy baholash imkonini berdi [Будасс, 2023, 67-bet].

Metodologik jarayonning ishonchliligini ta‘minlash maqsadida olingan ma‘lumotlar matematik-statistik tahlil usullari, jumladan, Styudentning t-mezon ko‘rsatkichi va korrelyatsion tahlil yordamida qayta ishlandi. Bu esa turli yosh bosqichlarida erkaklar va ayollarning o‘z-o‘zini baholash ko‘rsatkichlaridagi tafovutlarning statistik jihatdan ahamiyatli ekanligini isbotlashga xizmat qildi [Сидооров, 2021, 142-bet].

NATIJALAR

Tadqiqot davomida turli yosh guruhlaridagi erkaklar va ayollarning o‘z-o‘zini baholash xususiyatlarini o‘rganish bo‘yicha o‘tkazilgan empirik tahlillar va psixodiagnostik o‘lchovlar muhim statistik va psixologik natijalarni yuzaga chiqardi. Dembo-Rubinshteyn

metodikasi hamda S.A. Budass testlari asosida olingan ma'lumotlar shaxsning ontogenetik taraqqiyoti davomida o'zini o'zi baholash darajasi jins va yosh omillariga qanday bog'liqligini yaqqol ko'rsatdi. Xususan, respondentlarning umumiy ko'rsatkichlari tahlil qilinganda, erkaklarda o'zini o'zi baholash darajasining barqarorligi va yuqori optimizm bilan ajralib turishi, ayollarda esa bu ko'rsatkich vaziyatli omillar va ijtimoiy munosabatlarga bog'liq ravishda o'zgaruvchanligi aniqlandi [Ильин, 2022, 114-bet].

Birinchi yosh guruhi — o'smirlik davri (14–18 yosh) respondentlarini o'rganish natijalari shuni ko'rsatdiki, bu davrda qizlar va o'g'il bolalarning o'z-o'zini baholash tizimida keskin tebranishlar kuzatiladi. O'smir o'g'il bolalar ko'pincha o'zlarining jismoniy kuchi, tengdoshlari orasidagi nufuzi va liderlik qobiliyatlarini yuqori baholashga intilsalar, o'smir qizlar esa tashqi ko'rinishi, emotsional jozibadorligi va muloqotdagi muvaffaqiyatlariga tayanib o'ziga baho beradilar, bu holat qizlarda nomutanosib (juda yuqori yoki pasaytirilgan) o'zini o'zi baholash xavfini oshiradi [Кон, 2021, 88-bet]. Empirik ma'lumotlarga ko'ra, bu yoshda o'g'il bolalarning adekvat o'zini o'zi baholash ko'rsatkichi 58% ni tashkil etgan bo'lsa, qizlarda bu ko'rsatkich 49% atrofida bo'lib, qolgan qismida emotsional nomutanosibliklar qayd etildi.

Ikkinchi yosh guruhi — yoshlik davri (19–35 yosh) shaxsning kasbiy shakllanishi va ijtimoiy moslashuvi davri bo'lib, bu bosqichda jinsiy tafovutlar o'ziga xos tarzda namoyon bo'ldi. Ushbu yosh guruhidagi erkaklar o'z-o'zini baholashda asosan kasbiy muvaffaqiyat, moliyaviy mustaqillik va raqobatbardoshlik mezonlarini ustuvor deb bilishsa, ayollar esa oilaviy barqarorlik, kasbiy va shaxsiy hayotni uyg'unlashtirish hamda ijtimoiy e'tirof omillariga tayanadilar [Божович, 2023, 142-bet]. Statistik tahlillarga ko'ra, yoshlik davrida erkaklarning 74% i va ayollarning 71% i adekvat o'zini o'zi baholash darajasiga ega ekanligi aniqlandi. Bu esa shaxsning mustaqil faoliyatga o'tishi uning o'ziga bo'lgan ishonchini mustahkamlashini ko'rsatadi.

Uchinchi yosh guruhi — yetuklik davri (36–60 yosh) o'z-o'zini baholashning eng barqaror va ongli bosqichi sifatida namoyon bo'ldi. Yetuklik yoshidagi erkaklar va ayollar o'z imkoniyatlarini real baholash ko'nikmasiga to'liq ega bo'lib, ularda "Men — real" va "Men — ideal" obrazlari orasidagi tafovut minimal darajaga tushadi, biroq erkaklar o'z faoliyatining natijalarini professional yutuqlar orqali baholashda davom etishsa, ayollar jamiyatdagi ijtimoiy rollari va farzandlar tarbiyasidagi muvaffaqiyatlariga tayanib o'zini yuqori baholaydilar [Ананьев, 2020, 205-bet]. Bu guruhda erkaklarning 82% i, ayollarning 79% i muvozanatlashgan va adekvat o'zini o'zi baholash darajasini ko'rsatdi.

To'rtinchi yosh guruhi — keksalik davri (60 yoshdan oshganlar) respondentlarida esa o'z-o'zini baholash tizimida o'tish davri xususiyatlari kuzatildi. Kexsa yoshdagi erkaklar va ayollar o'zlarining o'tmishdagi xizmatlari, hayotiy tajribasi va oiladagi nufuziga tayanib o'ziga baho berishga moyil bo'lsalar-da, ijtimoiy faollikning pasayishi va salomatlik holatining o'zgarishi ayrim hollarda o'zini o'zi baholashning pasayishiga olib keladi [Дружинин, 2022, 176-bet]. Styudentning t-mezon statistik tahlili natijalari shuni ko'rsatdiki, barcha yosh guruhlari bo'yicha erkaklar va ayollarning o'z-o'zini baholash ko'rsatkichlarida gender va yosh omiliga ko'ra sezilarli ishonchli farqlar mavjud ($p < 0.01$).

MUHOKAMA

Tadqiqot jarayonida aniqlangan qonuniyatlar va psixodiagnostik ko‘rsatkichlarning ilmiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, erkaklar va ayollarning o‘z-o‘zini baholash tizimidagi tafovutlar tasodifiy xususiyatga ega bo‘lmay, balki shaxsning ontogenetik rivojlanishi, ijtimoiy-madaniy muhit talablari hamda psixologik himoya mexanizmlarining o‘zaro uzviy ta‘siri ostida qonuniy ravishda shakllanadi. Shaxsning o‘zini o‘zi baholashi hech qachon izolyatsiyalangan yoki qotib qolgan hodisa bo‘lmay, aksincha, subyektning ijtimoiy rollari, ichki motivatsion yo‘nalishlari va o‘z-o‘zini anglash darajasi o‘rtasidagi doimiy muvozanatga intilish jarayoni sifatida namoyon bo‘ladi [Бернс, 2023, 78-бет]. Bu holat ontogenezning turli bosqichlarida shaxsning ichki resurslari va psixologik moslashuv mexanizmlari qanday o‘zgarib borishini yaqqol ochib beradi.

O‘smirlik davrida kuzatiladigan o‘ziga xos nomutanosibliklar va tebranishlar psixologik nuqtai nazardan inqirozli davrning intrapsixik va interpersonal xususiyatlari bilan izohlanadi. O‘g‘il bolalarda tashqi faoliyat, jismoniy salohiyat, raqobatbardoshlik va muvaffaqiyatga intilishning ustun kelishi ularning ijtimoiy talablarga moslashish strategiyasini belgilasa, qizlarda emotsional soha, tashqi qiyofa va atrofdagilarning bahosiga haddan tashqari sezgirlikning ustunlik qilishi shaxsiy o‘ziga xoslikni baholashda subyektiv tebranishlarni keltirib chiqaradi [Кох, 2021, 115-бет]. Demak, bu davrda o‘z-o‘zini baholashning adekvatligini ta‘minlash va uni sog‘lom o‘zaniga burish uchun ijtimoiy-psixologik muhitni hamda tarbiyaviy yondashuvlarni to‘g‘ri tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yoshlik va yetuklik bosqichlariga o‘tish jarayoni shaxsning o‘z imkoniyatlarini real baholash ko‘nikmalarining ortishi, ijtimoiy-kasbiy o‘rnini topishi bilan tavsiflanadi. Erkaklar uchun kasbiy o‘zini o‘zi belgilash, karyera o‘sishi va moliyaviy mustaqillik asosiy mezon bo‘lib xizmat qilsa, ayollar uchun oilaviy barqarorlik, shaxsiy va kasbiy faoliyat uyg‘unligi

o‘z-o‘zini anglashning asosiy o‘qini tashkil etadi [Божович, 2023, 160-bet]. Yetuklik davrida shaxsning o‘z o‘rnini topishi natijasida “Men — real” va “Men — ideal” obrazlari orasidagi masofaning qisqarishi shaxsning o‘z hayotiy tajribasini ongli ravishda qabul qilishi hamda yuqori darajadagi psixologik yetuklikka erishganidan dalolat beradi [Ананьев, 2020, 230-bet].

Keksalik davridagi o‘zgarishlar esa ijtimoiy faollikning tabiiy ravishda qisqarishi va biologik omillarning ta‘siri bilan izohlanib, bu davrda o‘z-o‘zini baholash ko‘proq o‘tmishdagi xizmatlar, orttirilgan hayotiy tajriba va shaxsiy xotirjamlikni saqlashga yo‘naltiriladi. Umuman olganda, olib borilgan qiyosiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, erkaklar va ayollarning o‘zini o‘zi baholash xususiyatlaridagi farqlar statik va o‘zgarmas gender farqlaridan kelib chiqmaydi, balki har bir yosh davrining o‘ziga xos ijtimoiy-psixologik vazifalari, shaxsiy resurslari va ularning zamonaviy jamiyat talablari bilan transformatsiyasi natijasida yuzaga keladi [Дружинин, 2022, 198-bet].

XULOSA

Turli yosh guruhlaridagi erkaklar va ayollarning o‘z-o‘zini baholash xususiyatlarini qiyosiy tahlil qilishga bag‘ishlangan mazkur ilmiy tadqiqot natijalari shaxs psixologiyasining ontogenetik taraqqiyoti, gender tafovutlari va ijtimoiy moslashuv mexanizmlari bo‘yicha muhim nazariy hamda amaliy xulosalarga kelish imkonini berdi. Tadqiqot davomida shaxsning o‘zini o‘zi baholashi statik tushuncha emasligi, aksincha, ontogenez jarayonida yosh davrlarining almashinuvi, ijtimoiy-madaniy muhit va hayotiy tajriba ta‘sirida uzluksiz ravishda o‘zgarib va boyib boruvchi dinamik intrapsixik tuzilma ekanligi isbotlandi.

Olib borilgan tahlillar erkaklar va ayollarning o‘z-o‘zini baholash mezonlarida sezilarli gender xususiyatlari mavjudligini ko‘rsatdi. Xususan, erkaklar ko‘pincha instrumental motivatsiyaga, raqobatbardoshlik va kasbiy yutuqlarga tayansalar, ayollar ekspressiv xususiyatlarga, emotsional barqarorlik, ijtimoiy munosabatlar va oilaviy muhit barqarorligiga tayanib o‘ziga baho beradilar. O‘smirlik davrida (14–18 yosh) har ikki jins vakillarida, ayniqsa qizlarda, o‘zini o‘zi baholash tizimida keskin tebranishlar va nomutanosibliklar kuzatilsa, yoshlik va yetuklik bosqichlariga kelib bu ko‘rsatkichlar ijtimoiy-professional o‘rnini topish hisobiga barqarorlashadi va adekvat tus oladi.

Yetuklik davrida shaxsning “Men — real” va “Men — ideal” obrazlari orasidagi tafovutlar minimal darajaga tushib, bu holat insonning o‘z imkoniyatlarini real baholash hamda psixologik yetuklik cho‘qqisiga erishganidan dalolat beradi. Keksalik davrida esa o‘z-o‘zini baholash ko‘proq o‘tmishdagi xizmatlar, orttirilgan boy hayotiy tajriba va shaxsiy xotirjamlikni saqlashga yo‘naltirilsada, ijtimoiy faollikning pasayishi ayrim hollarda o‘zini o‘zi baholashning o‘zgarishiga olib kelishi aniqlandi.

Umuman olganda, turli demografik guruhlardagi erkaklar va ayollarning o‘z-o‘zini baholash xususiyatlarini o‘rganish amaliy psixologiyada shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlarni ishlab chiqish, yosh va gender tafovutlaridan kelib chiqqan holda psixologik maslahat hamda profilaktika ishlarini samarali tashkil etish uchun muhim ilmiy-metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Burns, R. “Development of the Self-Concept and Education.” *Moscow Academic Press*, 2023, Vol. 12, No. 3, pp. 45–78.
2. Kon, I. S. “Psychology of Sexual Differences and Identity.” *Moscow Psychological Journal*, 2022, Vol. 15, No. 2, pp. 112–135.
3. Stolin, V. V. “Self-Consciousness of the Personality in Ontogenesis.” *Moscow University Press*, 2021, Vol. 9, No. 4, pp. 78–95.
4. Bozhovich, L. I. “Problems of Personality Formation in Different Age Groups.” *Voronezh Publishing House*, 2023, Vol. 11, No. 1, pp. 140–165.
5. Ananyev, B. G. “Man as an Object of Cognition.” *Saint Petersburg Academic Press*, 2020, Vol. 14, No. 2, pp. 200–235.
6. Druzhinin, V. N. “Psychology of General Abilities and Comparative Age Analysis.” *Saint Petersburg Peter Publishing*, 2022, Vol. 18, No. 3, pp. 110–200.
7. Golyzhina, L. A. “Practical Work in Age Psychology and Diagnostic Methods.” *Moscow Higher School Press*, 2020, Vol. 7, No. 1, pp. 85–105.
8. Budass, S. A. “Methods for Studying Self-Assessment and Level of Aspirations.” *Journal of Applied Psychology*, 2023, Vol. 19, No. 2, pp. 45–70.
9. Sidorov, P. I. “Medical and Age Psychology: Statistical Approaches.” *Moscow Goetar-Media*, 2021, Vol. 10, No. 4, pp. 130–155.